

Tapoja, tarinoita ja toimintaa

SUOMEN SAAMELAISALUEEN TYTÖT JA YHTEISMUOTOUTUVA HISTORIATIE TOISUUS

Helena Ristaniemi

H: Entä sitteku te liikutte tuolla luonnossa, nii onko teillä puhe niistä paikoista ja semmosista, että onko ne semmosia tärkeitä asioita?

T: Joo, on on! On tärkeää tietää, että missä on se oma paikka. Tai vaikka ei omista välttämättä joutain maata siinä, niin pittää tunnistaa, että tästä on mejän suku ja kaikki niinkö kulkenu aina ja tätä matkaa. Tässä pittää tunnistaa nää tunturit ja joet. Mut kyl mää ihan hyvin tunnistan ne paikat, joissa me ruukataan käyä. Tai no se varmaan se liikkuminen johtuu siitä, että ku on ennen ollu poroja, sitte ku on pitäny liikkua niitten porojen mukana, nii sitte on liikkunu kesäpaikasta talvipaikkaan.

Sitaatti on osa väitöskirjaani, jossa tarkastelen Suomen saamelaisalueen tyttöjen historiatietoisuutta ja historian merkityksiä nykyhetkeä ja tulevaisuutta pohdittaessa. Sitaatissa tulevat kiteytetysti esiin monet tutkimukseni keskeiset tyttöjen elämässä tärkeät teemat, kuten perhe, sukupolvien jatkumo, koti-seutu ja sen luonto, paikallinen kulttuuri sekä tietö näistä asioista.

Nuorten elämän tutkimus keskittyy perinteisesti kaupunkiin, ja usein nuoruus nähdäänkin kaupunkilaisena ilmiönä, jossa nuoruutta raamittavat kaupallisuus, järjestetyt harrastukset ja kaupunkiympäristön tuottama keskiluokkaisuus. Kui-

tenkin erityisesti 2010-luvulla nuorisotutkimuksessa on kansainvälisesti yleistynyt trendi tutkia harvaan asuttujen seutujen nuoria ja nuoruutta. Vaikka tutkimuksen määrä on lisääntynyt, tieto pohjoisimpien alueiden nuorista on yhä vähäistä, ja usein tutkimus keskittyy jäämisen ja lähtemisen tematiikkaan sekä koulutuksen kysymyksiin.

Tällä hetkellä elämme ajassa, jossa saamelaisen ja Saamenmaan asiat ovat tulleet entistä näkyvämmäksi esimerkiksi uutisia seurattaessa. Muun muassa Saamenmaan maankäyttöön liittyvät kysymykset, saamelaisten itsemääräämisoikeus, saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn käynnistely ja viime aikoina erityisesti saamelaiskäräjälain uudistus ovat ylittäneet kansallisen uutiskynnyksen. Nämä kaikki ovat teemoja, jotka vaikuttavat myös nuorten elämään. Siksi on tärkeää kääntää katse pohjoiseen ja siellä elävien nuorten maailmaan.

Jo saamelaisnuorten koulukokemuksia käsittelevää saamelaisen kulttuurin pro gradu -työtä tehdessäni minua jäivät kiinnostamaan pohjoinen nuoruus, ylisukupolvisuuden merkitykset ja historian siirtäminen perheissä ja yhteisöissä. Syksyllä 2018 sain mahdollisuuden syventyä näihin kiinnostaviin ja tärkeisiin teemoihin saatuaani väitöstutkijan paikan Oulun yliopiston nelivuotisessa *Northern Rural Youth in Flux* -tutkimushankkeessa.

UUSMATERIALISTINEN HISTORIATIEETOISUUS JA KUULUMINEN PITKITTÄISTUTKIMUKSESSA

Väitöstutkimukseeni on osallistunut 12 yläkouluikäistä tyttöä, jotka ovat asuneet Suomen saamelaisalueen kunnissa tutkimushankkeen alkaessa. Tutkimuksen tytöt on rekrytoitu mukaan paikallisten yläkoulujen välityksellä. Suurin osa – joskaan eivät kaikki – tutkimukseeni osallistuneista tytöistä kertoi olevansa saamelaisia. Kulttuuri-identiteettimääritelmät ovat tyttöjen omia, enkä ole halunnut niitä muokata. Olen haastatellut tyttöjä yhteensä kolmeen kertaan vuosien 2019 ja 2020 aikana. Haastattelut olen toteuttanut yksilö-, pari- ja ryhmähaastatteluinä. Haastattelujen yhteydessä tytöt ovat piirtäneet elämänjanoja ja esitelleet heille tärkeitä asioita valokuvin. Tutkimuksen aineisto koostuu yhteensä 31 haastattelusta, 11 elämänjanapiirroksista ja 68 valokuvasta. Tutkimus siis rakentuu laadulliseksi pitkittäistutkimukselliseksi otteeksi, jossa nuorten elämää on seurattu yläkoulun viimeisiltä luokilta toisen asteen opintoihin. Pitkittäistutkimuksessa aineiston synty on hitaampaa, mutta se on tarjonnut ainutlaatuisen mahdollisuuden seurata näiden tyttöjen elämää ja historian, kulttuurin ja kotiseudun merkityksiä muutostentäyteisessä elämänvaiheessa.

Työssäni olen pyrkinyt vahaan ja kriittiseen tutkimuseettiseen tarkasteluun, joka on toiminut jatkuvana puntarointina tutkimuksen edetessä. Ei-saamelaisena ja pohjoisten yhteisöjen ulkopuolelta tulevana tutkijana monet seikat vaativat syventymistä ja alaikäisten nuorten kanssa tehtävä tutkimus myös omat huomionsa. Olen pohtinut tutkimuseettisiä valintoja aina hankkeen alun käytännteistä nuorten anonymiteettiin, aihevalintoihin ja aineistojen arkistointiin. Olen myös tarjonnut nuorille mahdollisuuden kommentoida työtä ennen sen lopullisen version valmistumista.

Tutkimukseni rakentuu monitieteisesti historiantutkimuksen, saamentutkimuksen sekä nuoriso- ja tyttö tutkimuksen perinteitä yhdistäen. Sen lisäksi olen hyödyntänyt yhdysvaltalaisen fyysikon ja feministifilosofin Karen Baradin (2007) uusmaterialistista ajattelua. Tällainen monitieteisyys mahdollistaa nuorten elämän tarkastelun ajassa, paikassa ja kulttuurissa kehkeytyvänä, eettisesti kestäväenä ja

paikallisista kulttuurisista lähtökohdista rakentuvana kokonaisuutena. Tutkimustani ohjaa kaksiosainen pääkysymys: *Miten historiatietoisuus on läsnä haastattelemini tyttöjen elämässä ja muokkaa heidän kuulumisen kokemuksiaan?*

Historiatietoisuudella työssäni tarkoitan erityisesti historianfilosofi Jörn Rüsenin (2004) työstä kumpuavaa ymmärrystä historiatietoisuudesta menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden vuorovaikutteisena ajallisena orientaationa. Tämä orientaatio on osa yksilöiden identiteetinrakennusprosesseja, ja toisaalta se rakentaa ja muoava yhteisöjä. Saamelaisen kulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola (2022) on kuvannut ”meidän historioita”, eli saamelaisten sukujen ja yhteisöjen omia historioita, jotka linkittyvät laajempiin historiakertomuksiin. Myös omassa tutkimuksessani keskityn näihin pienempiin historiakertomuksiin ja paikallisiin historian tapahtumiin, jotka kuitenkin kytkettyvät laajempiin historiakokonaisuuksiin, kuten pohjoismaisten koululaitosten muotoutumiseen, toiseen maailmansotaan ja teknologian kehittymiseen.

Toisena keskeisenä käsitteenä työssäni on *kuulumisen* käsite. Kuulumista voidaan yleisesti ottaen luonnehtia tunteeksi kotoisuudesta ja turvasta. Toisaalta siihen kiteytyvät kokemukset paikkojen ja sosiaalisten suhteiden keskeisyydestä elämässä. (Cuervo & Wyn 2017.) Tarkastelen kuulumista sosiaalisenä, ruumiillisena ja prosessuaalisena. Kolmas tutkimuskäsitteeni on *sukupuoli*. Ymmärrän sukupuolen suhteissa rakentuvaksi, sosiaalisesti ja materiaalisesti sekä ruumiillisuuteen ja ajallisuuteen kietoutuvaksi. Sukupuolentutkimuksen teoriaa olen ammentanut tyttö tutkimuksen ja saamentutkimuksen kentiltä. Tyttö tutkimus on nostanut esiin tyttöjen oman toimijuuden ja ruumiillisuuden. Saamentutkimuksesta peräsin oleva pohjoinen vahvan naisen käsite puolestaan on työkalu, jolla sukupuolen merkityksiä voi tarkastella (Kuokkanen 2004).

Olen soveltanut tutkimuksessani uusmaterialistista tieteenfilosofiaa. Tämä ei kuitenkaan ollut alkuperäinen suunnitelmani, vaan tarve teoreettiselle kehittelylle syntyi yhdessä aineiston ja teorian kanssa. Aineiston ja teorian parissa työskennellessäni haasteeksi muodostuivat esineet, luonnon paikat, eläimet sekä muut ei-inhimilliset asiat, joita tyttöjen haastattelut vilisivät. Aineistoon tuntui olevan

mahdotonta saada kokonaisvaltaista kosketusta, ja monien keskustelujen merkitykset ikään kuin liukenivat näkymättömiin ihmiskeskeisen tulkinnan kautta tarkastellessa. Törmäsin sattumalta Baradin uusmaterialistiseen teoriaan, joka tuntui resonoin minun ja aineiston väliseen ongelmaan. Vaikka alun teoreettiset lukukokemukset olivat haastavia, kaiken monimutkaisen alta tuntui kuoriutuvan vastauksia materiaalin ja ei-inhimilliseksi mielletyn tutkimisen haasteisiin. Baradin ajattelun mukaisesti historiatietoisuus hahmottuikin nyt työssäni yhdessä sosiaalisen ja materiaalsen kanssa sekä perinteistä kulttuurin ja luonnon välistä rajaa haastaen. Uusmaterialistinen ote näkyy myös valitsemassani analyysimenetelmässä, joka on uusmaterialistisesta perinteestä lähtöisin oleva diffraktiivinen luenta. Siten työni kontribuoi myös historian tutkimuksen teoreettiseen kehittelyyn.

TOIMELIAAT TYTÖT JA HISTORIATIETOISUUTTA MUOVAAVAT ARJEN KUDELMAT

Tutkimukseni valossa historiatietoisuuden voi nähdä merkitykselliseksi tekijäksi tyttöjen elämässä. Tutkimukseen osallistuneet tytöt olivat sanavalmiita ja etevä pohtijoita, joiden elämässä historia oli moninaisesti läsnä, vaikka sivujuonteina näkyivät myös vaikenemisen kulttuuri, epävarmuus ja tietämättömyys. Tyttöjen tuntema ja heille tärkeä historia rakentui ja siirtyi erilaisissa arkisissa yhteyksissä: perheen, sukulaisten ja yhteisöjen puheissa ja toimissa, esineistöissä, kuten saamenpuvuissa, koruissa ja valokuvissa, sekä luonnossa ja eläinten kanssa. Tyttöjen kanssa käymieni keskustelujen teemoja olivat esimerkiksi kansallisvaltioiden ja saamelaisien suhteet sekä perheiden ja sukujen tavat ja tarinat. Näin historia hahmottui kipukohdiksi ja voimavaroiksi. Keskustelut tyttöjen kanssa olivat monimuotoisia, ja erityisesti ryhmähaastatteluisia aiheet rönsyivät usein ennalta arvaamattomillekin historiapuheen poluille. Tämän näen ehdottomasti ryhmähaastattelujen rikkautena.

Historiatietoisuuden voi nähdä vaikuttavan esimerkiksi ajatuksiin sukupuolista ja sukupuolittuneista kulttuurisista konventioista. Omaa elämää tarkasteltiin suhteessa naispuolisiin sukulaisiin: äi-

teihin, mummoihin ja täteihin. Naissukulaiset olivat monille tytöille tärkeitä esikuvia: vahvoja ja taitavia naisia, joiden kanssa oli esimerkiksi tehty käsitöitä tai puhuttu menneisyydestä arkisten askareiden lomassa. Isien ja miespuolisten sukulaisten kanssa tytöt puolestaan olivat opetelleet luonnossa liikkumista, metsästystä ja kalastusta. Samalla oli opittu tarinoita ja tapahtumia, jotka luonnonpaikkoihin liittyivät. Tytöt arvostivat ja hyödynsivät opittuja taitoja nuoruudessaan viettäessään vapaa-aikaa luonnossa kavereiden kanssa. Tytöt eivät kuitenkaan suhtautuneet kaikkiin ylisukupolvisiin malleihin aina kriittikittömästi. He saattoivat arvostella kärkeästäkin perinteisiä sukupuolittuneita tapoja ja näkivät sukupuoleen liittyviä ajallisia muutoksia esimerkiksi poronhoidon parissa tai suhtautumisessa erilaisiin seksuaalisuuksiin ja sukupuoliin. Samalla he kokivat itse olevansa osa tätä sukupolvien ketjun muutosta omine tulevaisuudensuunnitelmineen ja toiminnan mahdollisuuksineen.

Historiatietoisuudella ja ylisukupolvisuudella oli iso merkitys tyttöjen kuulumisen kokemuksissa; siinä mihin kuuluttiin tai ei kuuluttu. Kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemukset jakautuivat usein pohjoisen ja eteläisen akselille, riippuen siitä mistä tyttöjen suvut olivat kotoisin. Pohjoisesta kotoisin oleville tytöille kotiseudun paikat, ihmiset, saamen kieli sekä saamelainen kulttuuri ja kulttuuriympäristö muodostivat tärkeän pysyvän kiintopisteen, kun taas etelästä pohjoiseen muuttaneet tytöt kokivat olevansa enemmänkin vierailijoita yhteisöissä, joihin sisään pääseminen oli saattanut vaatia paljonkin ponnisteluja. Siten historiatietoisuuden ja kuulumisen kokemusten voi nähdä määrittävän yhteisöllistä järjestystä.

Toisen asteen opintoihin siirryttäessä historiatietoisuus ja kuulumisen kokemukset rakensivat osaltaan tyttöjen suunnitelmia. Puolet tutkimuksen työstä muutti pois kotoa toiselle asteelle siirtymisen yhteydessä. Toisille tämä siirtyminen oli pakko, toisille taas odotettu tapahtuma. Aiemmin mainittu lähtemisen ja jäämisen tematiikka oli tässä vahvaa, sillä perusopetuksen ja viimeistään toisen asteen jälkeiset jatko-opiskelumahdollisuudet sijaitsevat pääosin saamelaisalueen ulkopuolella. Uusi arki uusilla paikkakunnilla rakentui monipaikkaiseksi, ja kotikunnan ihmiset, normit ja luonto muodostivat vertailukohtan uuteen asuinpaikkaan. Pohjoinen

identiteetti ja saamelaisuus olivat tytöille tärkeitä ja side kotipaikkaan merkityksellinen.

Olen tarkastellut työssäni tyttöjen ajatuksia tulevaisuudesta – heidän toiveitaan, suunnitelmiaan ja huoliaan. Tytöt puhuivat huolenaiheista, jotka olivat keskeisiä heidän elinpiirilleen nyt ja tulevaisuudessa. Näitä olivat muun muassa ilmastonmuutos, maankäytön teemat sekä pohjoisten alueiden tyhjeneminen. Kaikki nämä uhat koskivat laajalti yhteisön, kulttuurin ja perinteiden ylläpitämisen mahdollisuuksia. Toisaalta tulevaisuuteen kuului opiskelua, matkustamista, työt, perhe sekä saamen kieli ja saamelainen kulttuuri. Monet tytöt kokivat tärkeänä ajatuksen jäämisestä tai palaamisesta kotiseudulle ja oman perheen perustamisesta tuttuun yhteisöön ja ympäristöön. Historiatietoisuus ja ajatukset perinteiden siirtymisestä siis ohjasivat tyttöjen tulevaisuushorisontteja. Tietysti on otettava huomioon, että tulevaisuutta pohdittiin noin 14–17-vuotiaiden nuorten kanssa, joten suunnitelmat ovat eläviä ja muovautuvia.

ELÄVÄ KEHKEYTYVÄ HISTORIA OSANA TULEVAISUUTTA

Työssäni väitän, että tyttöjen tuntema ja heille merkityksellinen historia on elävää, kehkeytyvää ja vaikutusvaltaista. Historia ei ollut tytöille vain taustaa tai menneen muistelua, vaan historialla oli keskeinen asema arkisessa elämässä. Historiatietoisuus oli läsnä haastattelemieni nuorten arjessa ja elämänvalinnoissa ja vaikutti heidän tulevaisuushorisont-

teihinsa nuoruuden alati muuttuvassa elämänvaiheessa. Tutkimuksessa historiatietoisuus rakentaa prosessuaalisena näyttäväksi kuuluminen kokemusta; sitä mihin kuulutaan nyt ja halutaan kuulua tulevaisuudessa. Näitä kuuluminen paikkoja olivat niin yllirajainen Saamenmaa, luonto, sukulaiset kuin etelämpään sijoittuvat paikkakunnat, ystävät ja suvut. Vaikka nuoruus on usein eteenpäin suuntaamista, se ei tapahdu tyhjiöstä käsin, vaan yhdessä menneen, tulevan ja nykyisyyden kanssa. Tässä kontekstissa historiaa tulisikin ajatella moninaisena, materiaalisista ja sosiaalisista tekijöistä koostuvana kudelmana, joka on läsnä nuorten elämässä – murheissa, toiveissa ja suunnitelmissa. Siksi niin tutkimuksessa kuin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa olisikin tärkeää nähdä, kuinka historia on arvokas osa nuorten nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Päättänkin lektioni sitaattin, jolla väitöskirjani alkaa, sillä sen viesti on läpileikkaava ja yksinkertaisuudessaan kirkas:

”Täällä on merkitystä mihin sukuun synnyt, se vaikuttaa kaikkeen.”

FT Helena Ristaniemi työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopistossa. Hänen väitöskirjansa ”Täällä on merkitystä mihin sukuun synnyt, se vaikuttaa kaikkeen.” Historiatietoisuuden muotoutuminen ja merkitykset Suomen saamelaisalueen tyttöjen elämässä tarkastettiin 27.1.2023 Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Sanna Valkonen Lapin yliopistosta. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-3537-0>

KIRJALLISUUS

Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.

Cuervo, Hernan & Wyn, Joanna (2017) A Longitudinal Analysis of Belonging: Temporal, Performative and Relational Practices by Young People in Rural Australia. *YOUNG* 25:3, 219–234.

Kuokkanen, Rauna (2004) Saamelaisnaiset, feministinen analyysi ja saamelaisyhteiskunnan dekolonisaatio. Teoksessa Kailo, Kaarina, Sunnari, Vappu &

Vuori, Heli (toim.) *Tasa-arvon haasteita globaalien ja lokaalisten rajapinnoilla*. Oulu: Oulun yliopisto, 143–160.

Lehtola, Veli-Pekka (2022) *Entiset elävät Meissä: Saamelaisien tarinat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Rüsen, Jörn (2004) Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development. Teoksessa Seixas, Peter (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 63–85.